

В статье рассмотрено экзистенциальные особенности поэмы «Пепел империй» Юрия Клена, проанализировано художественно-философские визии эпохи, выделено ведущие мотивы, определяющие экзистенциально-философскую основу произведения.

Ключевые слова: визии эпохи, «граничная ситуация», экзистенциальные мотивы, апокалиптика, историософские концепты.

Оксана Гульчак (Київ)

ББК 83.3 (4 укр) 5 – 8

УДК 821161.2 – 31

Способи образотворення у романі Галини Пагутяк «Смітник Господа нашого»

Стаття присвячена дослідженню роману Галини Пагутяк «Смітник Господа нашого». Предметом аналізу є особливості образотворення, що постають у міфопоетичному вимірі твору.

Ключові слова: роман, образи, міфопоетичний вимір, міф.

The article is dedicated to the research of Galyna Pagutjak's novel as «Trash the Lord». The subject of analysis is particularly imaging, which appear in the text area mythopoetic.

Key words: novel, imeges, mythopoetic dimension, myth.

Символічний рівень роману Галини Пагутяк «Смітник Господа нашого» розгортається цілком у рамках універсальної архетипової символіки боротьби світла з темрявою, що по-своєму переносить в ділянку уяви спроби людини перемогти страждання, зло, смерть. Світ сприймається у різних контрастах, без прикрашень і пом'якшень, без утіхи і обману. Це змагання дня і ночі, висоти й провалля, героїзму і підступності, чистоти та гріховності.

Зв'язок роману з фольклором та міфологією є очевидним. Він не обмежується формальними вимірами, використанням тих чи інших «елементів» народної творчості, які виявляються у творі, як правило, на емпірично-описовому рівні аналізу. Необхідно щоразу враховувати, що «міфологічний» план роману розгортається в межах літературного (підпорядкування міфопоетичних структур художньо-стильовому канону) й авторського (ідеологічного,

ідіостильового, психоемоційного) дискурсів, завдяки яким «міфологія» екстраполюється на сучасність і стає відкритою трансцендентною прозорінню в майбутнє. Упродовж віків образи-міфологеми постійно й неминуче зазнавали перетворень під впливом суспільних обставин, духовно-інтелектуального розвитку, культурно-міграційних процесів.

Варто наголосити, що йдеться не про творення нового міфу, не про міфотворчість [Грабович 1991], а про літературний прийом, спосіб художнього узагальнення, якому притаманне активне освоєння міфологізованих форм свідомості. Одна з основних особливостей такого способу полягає в тому, що він передбачає узгодженість міфологічних структур із літературним каноном, їхнє «олітературення», підпорядкованість жанру, стилю, традиції тощо. Під впливом літературного канону т. зв. первісний міф неминуче руйнується, розпадається як явище, і, отже, його «повторне» (авторське) відтворення (реактуалізація) належить винятково до сфери літератури, а не міфотворчості. Зате, зберігаючи свою присутність у творі у вигляді структурних складників (архетипів, ідеологем, мотивів тощо), він значно розширює межі художньої істини та способи її осягнення.

Світ Дивної країни – це омріяний світ, казковий, відповідно, крім життя п'яťох вар'ятів у цьому вимірі, живуть природній стихії. Герої та природні явища взаємопереплетені на вищому рівні. У сфері міфопоетичних уявлень функціонування системи «людина – природа» здійснюється на основі суб'єктних відносин. Тут відсутнє узагальнене сприйняття навколишнього середовища як об'єктивного світу. Для людини традиційної культури явища і предмети, що заповнюють довкілля, постають не інакше, як суб'єктами діалогу.

Герої роману «Смітник Господа нашого» оперують легким, невимушеним і водночас філософським світосприйняттям. Часто жителі незайманої землі замислюються над питанням, які й ніби не потребують відповіді, однак провокують на усмішку, пошуки істини. «Сніг тане на сонці, це зрозуміло. А чому він тане в хаті, де нема світла?» [Пагутяк 1999: 4] – над загадковим процесом танення снігу спостерігали всі п'яťтеро вар'ятів. Або ж «що було би, якби когось із них закопати в землю» [Пагутяк 1999: 11] – такими

думками задається Шептун, дивлячись на покладене в землю зернятко, яке проростає.

П'ятеро варіятів дивакуваті своїми звичками, мисленням, способом життя. Вони тримаються купки і дуже переживають один за одного. Діоген, Базіль, Шептун, Колос і Перевізник, мов п'ять пальців однієї руки, які мають єдине кров'яне постачання завдяки уявному виміру авторки роману. Однак не варто забувати, що є й друга рука – інші люди, простір тощо. П'ятеро варіятів, мов п'ять стихій (підказує Галина Пагутяк у коментарях): вода (Перевізник), дерево (Діоген), земля (Колос), вогонь (Базіль), повітря (Шептун). Через специфічні імена жителів Дивної країни авторка подає зорієнтованість на їхню первісну рольову заданість: необхідності «формувати» характери, обґрунтовувати вчинки, вмотивовувати поведінку, зовнішність і т. ін. не виникає треби.

Кожен житель незайманої країни робить свою справу, що відповідає його здібностям. Колос весь час щось саджає, збирає продукти та робить заготовки на зиму. Шептун всюди нишпорить, його рухи та вчинки малі й весь час сповнені страху. Базіль, хоч і походить від Базилевса – царствений, більше схожий на тінь царів, їхній внутрішній стан. Перевізник ладен переводити чи перевозити когось з одного простору до іншого. Серед п'ятерох друзів вирізняється Діоген – «чужий» [Пагутяк 1999: 27], він є вищим за статусом.

Друзі живуть у Дивній країні, кожен образ по-своєму неповторний. Вони належать своїй казковій країні. Галина Пагутяк частково запозичує традиційні сюжети й образи, зберігає певні сюжетно-ситуаційні каркаси із традиційного матеріалу, але дає можливість їм жити по-новому. Зокрема, існуючий образ Перевізника, зустрічається і в «Бесідах з Перевізником», і в «Книзі снів і пробуджень» Галини Пагутяк. Цей образ одразу викликає асоціацію з Хароном (у давньогрец. міфології – перевізник померлих душ у царство Аїда). Стихією Перевізника є вода, і через річку він переносить Малого. Ця річка (не забуваємо про алюзії до річки Стікс) теж розділяє два світи: Дивну країну, що знаходиться на незайманій землі, та Інший світ (реальний).

Серед улюблених справ Перевізника є збирання образків і картинок, які вдається йому знайти в покинутих хатинках. Картинки, як плата за перевезення душ (для Харона клали монетки

у рот померлих): «Тому Перевізникові завжди чогось треба» [Пагутяк 1999; 9]. В «Енеїді» Вергілія [Вергілій, 1972] за настановою Сивілли, щоб проникнути на той світ (для зустрічі з тінню батька) і повернутися звідти Еней повинен показати Харону, перевізнику душ, «золоту гілку», яка є свосередною перепусткою у засвіт.

Перевізник Галини Пагутяк – це перевізник загублених душ (хлопчик загубився у вимірах; душі друзів – у незайманій землі, де від вітру їх рятує наш герой), але кожна з них – ніжна і легка, прекрасна. Тому не дивно, що збирає він саме образки і картинки, і тим прагне врятувати і свою загублену в свідомості душу, яка тягнеться до прекрасного.

Подібними рисами наділяє Г.Гессе у «Сіддхартхі» [Гессе, 1997] Васудева – паромника, який бере до себе у навчання Сіддхартха. З образом Васудева теж можна провести паралель, бо Перевізник Галини Пагутяк бере під свою опіку Малого і прагне навчити його рибальству. Також, як і Васудева, очікуючи на смерть, прямує до лісу, так і Перевізник, прагнучи допомогти Малому у пошуках з матір'ю, вирушає до лісу, однак велика риба з'їдає його. У цьому випадку прихід смерті, як заглиблення у своє ество, для Перевізника – це вода, річка, улюблена риба. У коментарях до роману Галина Пагутяк віддає перевагу схожості Перевізника до Васудева, ніж до Харона. Також зазначає, що «його ковтає велика риба, як Йону ковтає кит, але це єдина схожість» [Пагутяк 1999: 77]. Отже, образ Перевізника, який переправляє душі померлих людей у інші світи, допомагає їм, є досить поширеним.

Образ Діогена веде алюзіями до давньогрецького філософа, який жив певний час у бочці та своїм світоглядом відрізнявся від інших людей. Діоген Галини Пагутяк має більше влади серед інших друзів, відрізняється своїми чіткими поглядами та й живе подалі від усіх. Як давньогрецький філософ мав здібність до висловлювань, глибинного мислення та належно сприймав протилежні думки, так і Діоген має здатність відчувати дерева у лісі, якого він, до речі, не боїться: «Діоген зважився піти до лісу! І жах у Шептуновому серці змінився захватом: – Ти, ти... як Король!» [Пагутяк 1999; 18]. Коли йде суперечка щодо корисності мовчазного Малого у незайманій землі, Діоген виголошує

підспудну думку: «Дерева теж не вміють говорити по-нашому» [Пагутяк 1999; 26], адже мовчання – це здатність щось повідомити без слів. «Не вагаючись, Діоген ступив у темний ліс, як у воду, і той його проковтнув» [Пагутяк 1999; 28] – чим для Перевізника є вода, тим ліс постає для Діогена.

Прототипом бочки давньогрецького філософа є піч. Діоген ладен був віддати все, аби відчувати тепло за спиною. Цікаво, що зростом персонаж вирізняється серед інших, тому й згадує авторка образ Гуллівера, коли Діогена у лісі обплутують павучки.

Троє інших героїв Дивної країни (Базіль, Колос і Шептун) менше задіяні у головних перипетіях, що грапляються на незайманій землі. Однак без їхнього існування казковий вимір перестав би існувати. «Колос не бажав більше нічого, тільки б вродило збіжжя і було вдосталь їжі. Тоді ніхто з них не голодуватиме» [Пагутяк 1999; 35]. Шептун вбачав свою потребу в охороні. Хоча одного разу варіят хотів втопити Малого у криниці, але сумніви в доцільності цього знищили його самого. Як зазначає Галина Пагутяк: «У кожному з нас є частка Шептуна, внутрішній голос, абсурдне ядро якого нестерпно гнітить душу» [Пагутяк 1999; 77].

Щодо образу Короля, який постає тільки у спогадах жителів Дивної країни, то, можливо, тут простежуються алюзії на Бога, який існує у вірі кожної людини та часто промовляє до неї. Образ Короля зображений як суб'єкт вищого рівня. Сам він не з'являється у Дивній країні, але його голос чує Базіль: «Король не хотів лишатися в Дивній країні, чомусь не хотів. Його біла одежа, поплямована багном, знову стала білою, коли він відходив назад у ліс» [Пагутяк 1999; 9].

Дивовижний спосіб життя ведуть варіяти у Дивній країні, і цілковито протилежні відчуття переживають люди Іншого світу. Важкість, метушня, гніт душі постійно супроводжують героїв реального світу. Феномен людської душі (сутність) і марноти буття (існування), високе й приземлене упродовж життя сперечаються довкола людини, виборюючи право на лідерство.

В Іншому світі Галина Пагутяк пропонує поринути у внутрішній світ людей. Як ідеться у працях Ж. Женетта: «Сучасна людини відчуває своє часове тривання як «тривогу», свій внутрішній світ як нав'язливу турботу чи нудоту; віддана владі

абсурду і терзань...» [Женнет 1998: 127]. Дві жінки: перша загубила свого хлопчика, а друга була на грані цього, і тепер її весь час переслідує страх від можливої втрати дитини. Малий – хлопчик, що потрапляє до Дивної країни, але тягнеться до Іншого світу, бо там залишилася його мати. До речі, імен у цих героїв немає, відповідно – на їхньому місці може опинитися будь-яка людина.

Жінки бояться забути своїх дітей, бояться припуститися думки – що може їх очікувати у подальшому житті. Забуття як форма духовної смерті ідентичне тотальній відсутності, нівелюванню всього комплексу реакцій, дотичних насамперед до психоемоційної сфери. Там, де відсутня пам'ять, зникає все – рефлексія, думка, почуття, воля, бажання, мрії, – і настає стадія духовного поза-буття. Як не дивно, але маленького хлопчика – Малого, який теж потрапляє до Дивної країни, спіткає забуття мови, тобто він втрачає на певний час здатність говорити («Але не можу сказати. Я вмів говорити. Я дуже багато говорив, аж поки...» [Пагутяк 1999: 29]).

Віктор і Гриць уособлюють собою вищий рівень існування. Віктор, як зазначає авторка, «може бути Королем, а Король – Віктором» [Пагутяк 1999: 72]. Він перебуває у стані пошуку істини, пропонує допомогу першій жінці, але не має любові. Ще не збагнувши сутності життя, Віктор вірить в існування стіни, що передує незайманій землі, тому й не може потрапити у Дивну країну. Однак, шукаючи хлопчика, Віктор із першою жінкою мандрують разом по життю, обмінюються досвідом, емоціями, отже, вони не самотні. Як зазначає О. Корабльова у статті «Засади міфопоетики художньої версії самотності у прозі Галини Пагутяк»: «персонажі божевільної п'ятірки гинуть один за одним у дивних обставинах повної самотності, випадковість їхньої смерті лише доводить абсурд бездуховної культури» [Корабльова 2007: 19]. Проте не в самотності, а досягнувши спокою, іситини, єднання з першопочатком, зі своїм єством – ось, що здобувають наприкінці роману п'ять варіятів. До останніх хвилин життя вони були вкупі, взаємопідтримуючи один одного. Їхня смерть – не випадкова, циклічність часу доповнюється віднайденими відповідями на свої прагнення. Тому не варто говорити про «бездуховну культуру», адже наявність почуттів героїв Дивної країни до Малого, їхня віра

в .Короля (бога), малюнки Перевізника (ікони) засвідчують протилежне. Загалом, «все, що має ім'я, за уявленнями слов'ян, повинно мати душу» [Семенова 2006, 86-87].

Безногий Гриць один живе на смітнику, але і він не самотній. Його відкритості багато хто може позаздрити. Він нікого не зачіпає й допомагає всім чим може. Його приручений птах Круцьо здатний відчувати людей, тобто вказувати їхнє місце перебування у різних вимірах. Таким чином, Круцьо виводить Малого з Дивної країни і приводить на смітник до Гриця. Однак це середовище тільки зовнішньо можна назвати смітником. Адже там, де є хоч крихта тепла, ніжності, доброти – непотрібом, звалищем не називають. Частіше смітники утворюються в людських душах, що кришаться під тягарем реалій великих міст. «Місто схоже на велетенський смітник» [Пагутяк 1999: 65] – усвідомлює друга жінка. А ще страшніше, коли сльози дітей перетворюють міста на звалища. У своїх коментарях Галина Пагутяк подає два визначення смітника. У першому йдеться про помешкання Гриця, але не забуваймо, що цей каліка – пан свого смітника, «а Господь – свого» [Пагутяк 1999: 78]. Що ж до другого, то: ««Дивимося на себе в кризі. / Вона потріскалася від ковзанів. / Риби сплять у зелених сповитках, / жаби сплять, розчепіривши лапки. / Дивно бачити себе на тлі / холодних риб і жаб. / Серце спиняється. Лід не тане. / Він вже ніколи не розтане. / Ім'я його – спокій. / А леза ковзанів – / Богова забава. / Добре, що озеро, / добре, що не смітник. / Смітник Господа нашого» [Пагутяк 1999: 78].

Часто буває, що дзеркало душі потріскане, і холод вже ніколи не піде звідти. Та є ще чисті, не перетворені на смітники озера. Добрі помисли існують в душах справжніх людей, бо і «Крива Груша, скалічений крук, безногий Грицько, недоумкуваті жителі Дивної країни, хлопчик – це не ущербність світу, а його незакінченість» [Пагутяк 1999: 75].

Література: Вергілій 1972: – Вергілій. Енеїда / 3 лат.пер. М. Білик; Пер. звірів і зрадагував Б. Тен; Передм. написав, коментарі власних імен склав Й. Кобів. – К.: Дніпро, 1972. – 355 с. Гессе Г. 1997: – Гессе Г. Сиддхартха / Перевод: Б. Д. Прозоровская. – Челябинск.: «Урал LTD», 1997. Грабович Г. 1991: – Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Перекл. з англ. С.Павличко. – К.: Рад. Письменник, 1991. – 212 с. Женнет Ж. 1998: – Женнет Ж. Пространство и язык // Женнет Ж. Фигуры: В 2-х томах. Т 1. – М: Изд-

во Сабашниковых, 1998. Корабльова О. 2007: – Корабльова О. Засади міфопоетики художньої версії самотності у прозі Галини Пагутяк // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка: наукове видання Наукове товариство ім. Шевченка. – Донецьк, 2007. Т. 17: Літературознавство. С. 15-20. Пагутяк Г. 1996: – Пагутяк Г. *Смітник Господа нашого* – Пагутяк Г. В. *Записки Білого Пташка: Два романи та повість*. К.: Укр. письменник, 1999. – 151 с. – (С. 3 – 79). Семёнова М. 2006: - Семёнова М. *Мы – славяне!:* Популярная энциклопедия / М. Семёнова. – СПб.: Издательский дом «Азбука классика», 2006. – 560 с.

Статья посвящена исследованию романа Галины Пагутяк «Мусорник Господа нашего». Предметом анализа являются особенности построения образов, возникающие в мифопоэтическом измерении произведения.

Ключевые **слова:**
роман, образы, мифопоэтическое измерение, миф.

Сидір Кіраль, проф.(Київ)

УДК 821.161.2-6 «1912»

ББК 83.3 (УКР)

Листування Андрія Ніковського з Михайлом Комаровим

Увазі читачів пропонуються неопубліковані листи видатного українського літературного критика, громадсько-культурного діяча А.Ніковського до М.Комарова, у яких адресант обмінюється думками з почесним головою Одеської «Просвіти» з приводу книгозбірні товариства, підготовки статей до 20-річчя з дня смерті та 50-річчя з дня народження Трохима Зіньківського, розгляду Державною думою Росії в 1912 році питання про утворення Холмської губернії.

Ключові слова: листи, критика, публіцистика, громадсько-культурне життя.

Андрій Ніковський (1885 – 1942, псевд.: А.Яринович, А.Ганаскович, Ан. Василько та ін.) – непересічний літературознавець, журналіст, перекладач, мовознавець, громадсько-культурний діяч, комісар Києва, дипломат, один із